

Оптимізація законодавства, спрямованого на збереження і розвиток мовної, культурної, етнічної самобутності української нації, а також національних меншин України (ст. 11, ч. 5 ст. 53 Конституції України), зокрема шляхом вдосконалення законів про використання мов і про національні меншини в Україні.

Підвищення ефективності законодавства, покликаного сприяти здійсненню права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України), зокрема шляхом прийняття Основ законодавства щодо екологічної безпеки в Україні та ратифікації Конвенції з ядерної безпеки.

Незалежно від характеру майбутньої системи медичної допомоги в Україні (державної, страхової, змішаної) кожний громадянин повинен мати право на отримання від держави гарантованого рівня медико-санітарної допомоги у тому обсязі, який передбачено офіційно затвердженими стандартами профілактики, діагностики та лікування. Відповідні стандарти повинні бути науково обгрунтовані, не можуть містити в собі мету, завдання та методики, які суперечать міжнародним документам, що ратифіковані Українською державою.

Надійшла до редколегії 20.10.97

*Ю. ТОДИКА, чл.-кор. АПрН України,
О. МАРЦЕЛЯК, канд. юрид. наук*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

Конституційний Суд як інститут механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина виступає в якості універсальної інституції, яка дає можливість відстоювати права і свободи не тільки окремої особи, позивача, а й в кінцевому рахунку і всього суспільства. Він виступає як інститут стримувань і противаг між гілками влади, який здійснює контроль за конституційністю законів і інших актів, що приймаються вищими органами влади, припиняє зловживання владою, запобігає порушенню ними прав і свобод людини і громадянина.

Конституційний Суд наділений правом анулювати нормативні акти, що обмежують і порушують права людини, діючи при цьому виключно на основі Конституції України і забезпечуючи її стабільність, безперечність, авторитет. В результаті його діяльності створюється важлива передумова зміцнення конституційних основ державності, перетворення Конституції в діюче право, а це, як правильно відмічає С. Боботов, сприяє реалізації прав і свобод громадян, оскільки права і сво-

боди громадян можуть бути реалізовані тільки в тому разі; коли конституційній юстиції вдається ефективно забезпечити непорушність Конституції і конституційного ладу як вищих цінностей правової держави¹.

Найбільш чітко правозахисна діяльність Конституційного Суду проявляється в процесі здійснення конституційного контролю. Велику роль тут відіграють форми конституційного контролю, котрі можна класифікувати на: 1) попередню і наступну; 2) обов'язкову і факультативну; 3) абстрактну і конкретну; 4) консультативну і постановляючу; 5) повну і часткову; 6) формальну і матеріальну.

Аналізуючи ст. 150 Конституції України та Закон «Про Конституційний Суд України», можна зробити висновок, що законодавець пішов по шляху закріплення за Конституційним Судом України повноважень наступного контролю щодо перевірки відповідності Конституції України законів та інших правових актів та попереднього і наступного контролю щодо міжнародних договорів України, що вносяться для ратифікації (ч. 1 ст. 151 Конституції України, ст. 13 Закону «Про Конституційний Суд України»).

Наступний контроль передбачає перевірку конституційності актів, що промульговані і набрали чинності. М. Нудель називає два різновиди процедури наступного контролю: контроль «шляхом дії» і контроль «шляхом заперечення»². В тих країнах, де використовується процедура «шляхом дії», можна негайно після набрання законом чинності і в будь-який наступний момент, незалежно від того, використовується закон в конкретних правовідносинах чи ні, порушити питання про визнання закону як такого, що суперечить Конституції, і про його формальне анулювання. Така форма контролю називається абстрактним контролем. Вона діє в Німеччині. Абстрактний контроль ініціюється голівним чином політичними владами, і не має значення, здійснюється цей контроль до чи після оприлюднення закону, оскільки закон набуває юридичної сили з моменту голосування. В тих країнах, де має місце процедура «шляхом заперечення», треба чекати, поки відповідні органи влади спробують застосувати закон в тому чи іншому конкретному випадку. Тоді зацікавлені особи мають право захищатися, посилаючись на те, що закон не відповідає Конституції. Ця форма контролю називається конкретним, чи інцидентним контролем. Найбільш вона використовується в Австралії, Аргентині, Данії, Болівії, ЮАР, Бразилії, США та інших країнах.

¹ Див.: *Боботов С. В.* Конституционная юстиция. М., 1994. С. 6.

² Див.: *Нудель М. А.* Конституционный надзор в капиталистических государствах: Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук. К., 1969. С. 15.

Абстрактний контроль, на наш погляд, має деякі переваги перед конкретним: він дає змогу ширше глянути на проблему співвідношення оскарженого нормативного акта з Конституцією, забезпечує єдність контролю і в кінцевому рахунку краще відповідає інтересам конституційної стабільності та розподілу влад. Водночас конкретний контроль створює кращі можливості для більш-менш оперативного захисту прав людини. Тому в багатьох країнах закріплюються обидві форми контролю (Австрія, Італія, Ліхтенштейн, Мексика, Турція, Уругвай).

В Конституції України про конкретну і абстрактну форми конституційного контролю, на жаль, нічого не сказано, хоча аналіз ст. 39 Закону «Про Конституційний Суд України» дає підстави говорити, що законодавець України врахував світовий досвід і закріпив абстрактну і конкретну форми конституційного контролю. Це ефективно сприятиме забезпеченню прав і свобод громадян України.

Попередній контроль — це перевірка конституційних актів на стадії їх проходження через парламент. Точніше кажучи, в цьому випадку йдеться про перевірку прийнятих, але ще не промульгованих законів. Після санкціонування закону і його промульгації він не може бути підданий перевірці на конституційність.

З питання проведення попереднього і наступного контролю є різні точки зору серед фахівців в галузі конституційного права. Є як прихильники попереднього контролю, так і його противники. В різних країнах ця проблема вирішується по-різному. Так, Російська Федерація не просто стримано, а досить негативно ставиться до питання попереднього контролю Конституційного Суду за проектами законів. В чинному законі про Конституційний Суд Російської Федерації проекти законів не згадуються в переліку нормативних актів, що підлягають перевірці в Конституційному Суді.

Що стосується європейських країн, то немає підстав робити висновок, що попередній конституційний контроль в них отримав широке розповсюдження. Виняток складає Франція, де конституційний контроль має тільки попередню форму. Тут об'єктом конституційно-контрольної перевірки можуть бути навіть законодавчі пропозиції, що проходять законодавчу процедуру. Такий підхід, на думку Ф. Люшера, має ту перевагу, що виключає правову нестабільність. «Треба осмислити те, — пише він, — що може статися у разі, якщо закон про приватизацію чи націоналізацію буде підданий ревізії через два роки після його дії і оголошений як такий, що суперечить Конституції. Як тоді відновлювати попереднє становище?»¹

¹ Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности. М., 1993. С. 376.

Достатньо великий обсяг попереднього контролю передбачається в діяльності Конституційного Суду Іспанії. Згідно з законодавством він перевіряє проекти міжнародних договорів, проекти статутів про автономію і органічні закони. Попередній конституційний контроль має місце в Угорщині, Румунії (по відношенню до законів, прийнятих парламентом до їх промульгації). В Білорусі, Австрії, Італії, ФРН відсутні положення щодо повноважень Конституційного Суду здійснювати попередній контроль. Щоправда, в Італії вишяток складають проекти законів, прийняті Радою самоврядуваної території Трентино-Альто-Ариджі.

На наш погляд, недосконалість законодавчої процедури, порівняно низький рівень правової культури парламентаріїв України та низка інших чинників дають усі підстави вважати, що порушення прав і свобод громадян можливе вже на стадії прийняття законів. Саме в такому випадку позитивну правозахисну роль виконував би попередній контроль з боку Конституційного Суду України. Здійснюючи такий контроль, Конституційний Суд реагував би як на прямі порушення Конституції України і конституційних законів при прийнятті законів, так і вказував би парламенту на необхідність вжиття заходів для усунення певних розбіжностей в законодавчих актах або прогалин в правовому регулюванні. В інтересах підвищення правозахисної діяльності Конституційного Суду України доцільно було б поєднати попередній і наступний конституційний контроль, оскільки це створило б міцний заслін будь-яким порушенням прав і свобод громадян України. Подібна практика має місце в таких країнах як Угорщина, Румунія, Ірландія, Кіпр, Конго, Бенін, Сірія, Пакистан, Мадагаскар. До речі, попередній і наступний конституційний контроль було передбачено Законом «Про Конституційний Суд України» в редакції від 3 червня 1992 р. (п. 1, ст. 14). Тому викликає подив, що в Конституції України та Законі «Про Конституційний Суд України» законодавець не вважав за потрібне повторити це і закріпив попередню форму конституційного контролю тільки відносно поданих на ратифікацію міжнародних договорів.

З точки зору правових наслідків конституційний контроль в Україні є остаточним, а не консультативним. В аспекті забезпечення основних прав і свобод громадян України це відіграє позитивну роль. Адже при консультативному конституційному контролі рішенням Конституційного Суду притаманна моральна, а не юридична сила. Відповідно, юридично вони нікого і в нічому не можуть зобов'язати. Навпаки, рішення, що приймається в порядку постановляючого контролю, є обов'язковим, навіть загальнообов'язковим, і якщо таким рішенням оголошується акт як такий, що відповідає Конституції,

то жодні претензії до нього в цьому плані більш не приймаються. Якщо ж акт визнаний неконституційним, то він втрачає юридичну силу. Закон «Про Конституційний Суд України» передбачає, що рішення і висновки Конституційного Суду України мотивуються письмово та оприлюднюються. Вони є остаточними і не підлягають оскарженню (ч. 4 ст. 63), «рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання» (ст. 69), «невиконання рішень та недодержання висновків Конституційного Суду України тягнуть за собою відповідальність згідно з Законом» (ч. 4 ст. 70):

Консультативна форма конституційного контролю діє в небагатьох країнах (з деяких питань — в Фінляндії, Норвегії, Швеції, Канаді, Індії, Ліхтенштейні та ін.), оскільки ця форма контролю справедливо викликає у більшості юристів протест, тому що вона принижує роль Конституційного Суду і обмежує його права¹. Погоджуємося з цією точкою зору і вважаємо, що вона відповідає вимогам, які суспільство ставить до органів конституційної юстиції.

Законодавець в Україні закріпив формальну і матеріальну за змістом форми конституційного контролю. Конституційний Суд України наділений правом перевіряти як додержання конституційних умов і вимог щодо прийняття нормативного акта (чи додержані процедурні вимоги при цьому і чи в належній формі прийнято нормативний акт) — формальний контроль, так і правом перевіряти зміст самого нормативного акта і його відповідність Конституції України — матеріальний контроль. Вважаємо, що з точки зору забезпечення основних прав і свобод громадян України такий підхід є виправданим, оскільки він сприяє мобілізації зусиль українського парламенту, Президента України, Кабінету Міністрів та Верховної Ради Автономної Республіки Крим на формування правової бази України в аспекті забезпечення основних прав і свобод громадян України, конституційних принципів щодо процедур прийняття і самого змісту нормативних актів.

На жаль, в Конституції України чітко не врегульовано положення щодо зворотної сили рішень Конституційного Суду. З точки зору дії в часі конституційній практиці відомі дві форми конституційного контролю. Перша — *ex tunc* — означає, що рішення про визнання неконституційності нормативного акта має зворотну силу і норма чи акт, які оголошені неконституційними, вважаються недійсними з моменту їх прийняття чи з моменту вступу в силу конституційної норми, якій вони стали суперечити. Звідси випливає, що повинні бути відновле-

¹ Див.: Пудель М. А. Вказ. автореф. С. 16.

ні відносини, які мали місце до цього моменту, і відшкодовано завдану шкоду. Це породжує великі труднощі та часом призводить просто до неможливості здійснення такого відшкодування, особливо коли неконституційна норма чи акт діяли тривалий час.

Тому в світовій практиці конституційного контролю частіше використовується друга форма контролю — *ex post*, коли рішення про неконституційність норми чи акта діє тільки на майбутнє, а всі попередні наслідки дії неконституційної норми чи неконституційного акта залишаються в силі. Наприклад, Конституція Румунії 1991 р. (ч. 2 ст. 145) прямо закріплює: «Рішення Конституційного Суду є обов'язковими і мають силу тільки на майбутнє»¹, а в ч. 2 ст. 152 Конституції України в цьому відношенні тільки встановлюється: «Законои, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність». Це також міститься в ч. 2 ст. 73 Закону «Про Конституційний Суд України».

Конституція України передбачає повний за обсягом конституційний контроль, який охоплює всю систему суспільних відносин, врегульованих Конституцією. В літературі підкреслюється, що частковий контроль поширюється тільки на певні сфери відносин, наприклад, на федеративні відносини, права людини тощо². Саме частковий конституційний контроль був передбачений Законом «Про Конституційний Суд України» в редакції від 3 червня 1992 р. (п. 4—10 ст. 14). Вважаємо, що більш правильним є закріплення саме повного конституційного контролю. Оскільки Конституція України є Основним Законом держави, то всі її положення повинні бути захищені Конституційним Судом без будь-яких винятків.

Встановлення в Конституції України кола суб'єктів, що мають право апелювати до Конституційного Суду відносно конституційності нормативних актів, говорить про закріплення факультативної форми конституційного контролю. Це означає, що контроль здійснюється тільки в разі ініціативи з боку уповноваженого суб'єкта, в той час як обов'язковий конституційний контроль проводиться у всіх випадках і контролю підлягають всі передбачені Конституцією нормативні акти. Факультативна форма конституційного контролю є більш поширеною. Вона діє в Російській Федерації, Білорусі, Румунії, Польщі, інших країнах. В деякій мірі ця форма контролю є ефективнішою, тому що не можна «обійняти неосяжне». Однак тут треба мати на увазі коло тих уповноважених суб'єктів, що на-

¹ Див.: Конституционное (государственное) право зарубежных стран/Под ред. Б. А. Страшука. М., 1995. Т. 2. С. 328.

² Див.: Там же. С. 327—328.

ділені правом звернення до Конституційного Суду: чи це демократичне коло, чи дійсно включені до нього всі необхідні суб'єкти, чи не обмежуються при цьому чийсь права. Частина 2 ст. 150 Конституції України до переліку суб'єктів, що мають право звертатись до Конституційного Суду, включає: Президента України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховну Раду Автономної Республіки Крим.

Є необхідність проаналізувати коло суб'єктів і їх правозахисну роль в конституційному контролі.

Зарубіжне законодавство досить стримано ставиться до того, щоб наділяти главу держави правом заявляти клопотання в орган судового (квазісудового) конституційного контролю. Так, таким правом не наділені глави держав Австрії, Італії та деяких інших. Можна погодитись з тим, що в цих країнах більш ефективним механізмом здійснення конституційного контролю є інститут промудгації, яким володіє глава держави, і у разі невідповідності закону Конституції він може завжди накласти на нього вето. Таким правом наділений, наприклад, Президент ФРН, але тільки з питань тлумачення конституції в частині, що стосується повноважень конституційних органів. За Президентом Франції таке право визначається тільки з питань конституційності проектів законів. Хоча при цьому треба відмітити, що в конституціях ФРН, Франції, Іспанії сказано про участь глави держави в здійсненні конституційного контролю як завдяки зверненню до Конституційного Суду, так і завдяки самостійному здійсненню ним функцій конституційного контролю (в ФРН і Іспанії це впливає з тексту присяги глави держави).

Вважаємо, що серед суб'єктів, наділених правом звернення до Конституційного Суду України, Президент України повинен обов'язково мати місце. Інститут вето — демократичний правовий інститут, який в багатьох випадках дійсно відіграє правозахисну роль. Але ми не застраховані і від випадків, коли в інтересах вирішення якихось політичних питань, державних проблем Президентом може не промудгуватись демократичний закон, чим теж завдаватиметься шкода громадянам, обмежуватимуться їх права. Тому найкращий вихід з цього становища — закріпити за Президентом України право на звернення до Конституційного Суду України у випадках, коли він вважає, що прийнятий нормативний акт є таким, що порушує права і свободи людини та громадянина, не відповідає Конституції України.

Що стосується членів парламенту як суб'єктів, що мають право звертатися до Конституційного Суду України, то тут

теж ніяких заперечень бути не може. Така практика існує в усіх країнах, де діють конституційні суди. Відмінність тільки в кількості депутатів, що мають право апелювати до Конституційного Суду.

Закріплення за народними депутатами України права апелювати до Конституційного Суду є однією із складових частин конституційно-правового механізму забезпечення основних прав і свобод громадян України, тому що серед 450 парламентаріїв України зможуть знайтися 45 надійних поборників прав і свобод людини і громадянина, які у разі прийняття Верховною Радою України, Президентом, Кабінетом Міністрів України чи Верховною Радою Автономної Республіки Крим нормативних актів, що порушують права і свободи людини, стануть на її захист шляхом апеляції до Конституційного Суду України. Можливо, таким же правом слід було б наділити комітети Верховної Ради України, як це має місце в Республіці Білорусь. Це б теж відіграло позитивну роль в забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, особливо коли б такі апеляції подавалися комітетом Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин. Було б доцільно закріпити за народними депутатами України право на звернення до Конституційного Суду про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Позитивно, що серед суб'єктів, які наділені правом звернення до Конституційного Суду України, є Верховний Суд України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим. Однак на перший погляд в деякій мірі викликає подив, що серед суб'єктів, які наділені правом звернення до Конституційного Суду України, не передбачено громадян України, оскільки саме вони в таких випадках найбільше потерпають від неможливості захистити свої права і свободи, привести в рух правосудний механізм.

Аналізуючи світовий досвід, слід відмітити, що в більшості країн громадянин наділяється правом апелювати до Конституційного Суду. При цьому інститут індивідуальної касаційної скарги найбільш розвинутий в ФРН. Переважаюча більшість громадян Німеччини вірить в магічну силу Федерального Конституційного Суду щодо захисту їх прав і свобод, бачить в ньому останній притулок від всевладдя держави. Так, якщо в 1972 р. кількість індивідуальних скарг до Конституційного Суду Німеччини складала всього 1529, то

в 1983 р. вона зросла більш як в 6 разів, склавши 10767 скарг¹. Подання конституційної скарги тут істотно обмежено надто складною «пропускною» системою, що встановлює спеціальні правила подання і допуску скарг, а також грошовими заставами. Скарга в Конституційний Суд не приймається, якщо скаргник не вніс завдаток в сумі 500 марок, у разі неприйняття судом скарги скаргнику необхідно сплатити 1000 марок, у разі зловживання громадянином правом подання скарги до Конституційного Суду він повинен сплатити штраф до 5000 марок. Однак і ці заходи мало що дали. Так, з кінця 1989 р. потік скарг стійко утримується на рівні 8 тис. на рік², хоча Конституційний Суд ФРН протягом року приймає тільки до 80 рішень. Не випадково президент Федерального Конституційного Суду ФРН В. Зайдлер відзначив, що в будь-якому разі 10 % всіх скарг заслуговують на те, щоб бути розглянутими. Однак внаслідок перевантаження все поки що залишається постарому і вирішується всього 1 % скарг.

Саме по цій причині деякі країни не передбачають громадян в якості суб'єктів звернення до Конституційного Суду. «Якщо дозволити кожному звертатися до Ради зі скаргами, то їх може катастрофічно збільшитися, і тоді Рада зіткнеться з нагромадженням скарг, щодо яких не зможе оперативно приймати рішення в розумні терміни», — говорить Ф. Люшер відносно Конституційної Ради Франції³. Інші автори вважають, що якщо Конституційному Суду дадуть право приймати до розгляду скарги від приватних осіб, то його треба буде визнати органом судової влади⁴.

Виходячи із загальнолюдських цінностей в галузі прав людини, необхідно брати до уваги всі раціональні моделі світового досвіду, враховуючи всі плюси і мінуси діяльності правоохоронних інститутів, в тому числі й Конституційного Суду. Великий плюс в діяльності Конституційного Суду тих країн, де закріплено право прийняття конституційних скарг безпосередньо від громадян, оскільки це «безумовно, містить певний потенціал впливу на процес стабілізації конституції і реалізації її демократичних норм, посилення гарантій прав громадян»⁵. Але слід враховувати і мінуси від цього — це перевантаження Конституційного Суду, затримка прийняття рішень

¹ Див.: Соколов А. Конституционная жалоба в ФРГ: мифы и реальность// Рос. юстиция. 1994. № 3. С. 41.

² Див.: Там же.

³ Люшер Ф. Вказ. праця. С. 62.

⁴ Див.: Пастухов М. И. Конституционный Суд Республики Беларусь: на пути становления//Государство и право. 1995. № 8. С. 79.

⁵ Ледях Н. А., Воробьев О. В., Колесова Н. С. Механизмы защиты прав и свобод граждан//Права человека: проблемы и перспективы. М., 1990. С. 133.

по скарзі, розгляд тільки певної частини скарг від тієї маси, що повинна розглядатися. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що законодавець України мав рацію, не включаючи в число суб'єктів, що мають право звертатися до Конституційного Суду з конституційним поданням, громадян України¹. Звичайно, що це аж ніяк не є демократичним заходом. Однак такий підхід сприятиме зосередженню Конституційного Суду на найважливіших питаннях суспільного життя, основоположних проблемах прав людини, невідволіканню його на другорядні питання.

Водночас цей недолік перекривається включенням до числа суб'єктів, що мають право звертатися до Конституційного Суду з конституційним поданням, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Це є важливою демократичною новелою, що відкриває нові можливості захисту прав і свобод людини і громадянина, чії права були порушені. Співпраця цих інституцій даватиме позитивні результати в забезпеченні прав і свобод громадян України. Звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до Конституційного Суду, безумовно, будуть більш компетентними, аніж звернення громадян, і дійсно стосуватимуться важливих проблем забезпечення прав і свобод громадян, відповідності нормативних актів вищих державних органів Конституції України та чинним для України міжнародним актам в галузі прав і свобод людини і громадянина.

Важливим чинником в забезпеченні прав і свобод громадян України є надання Конституційному Суду України права офіційного тлумачення Конституції і законів України (п. 2 ст. 150 Конституції України). Недостатній рівень правосвідомості населення, низький рівень правової культури повинні деякою мірою компенсуватися діяльністю Конституційного Суду шляхом тлумачення конституційних положень. Така практика існує в усіх країнах, де діють конституційні суди. Так, в Угорщині та Іспанії конституційні суди наділені правом тлумачення всіх положень Конституції. Причому в Іспанії Конституційний Суд вважається верховним тлумачем Основного Закону. В Німеччині Федеральний Конституційний Суд має право тлумачити положення Конституції тільки за певними видами проваджень. Конституційний Суд Російської Федерації наділений правом тлумачити всі положення Конституції,

¹ Хоча слід визнати, що фахівці, які займаються проблемою конституційного контролю, вважають, що громадяни України повинні бути наділені правом звернення до Конституційного Суду України (див.: *Шушкін В.* Судова влада у конституційних пропозиціях ХДПУ//*Право України.* 1995. № 5—6 С. 11; *Кампо В.* Конституційний контроль. Засади, статус, механізми// *Вісн.* 1993. № 6. С. 10).

але тільки за наявності відповідного запиту. Деякі автори навіть вважають, що тлумачення є одним з центральних завдань Конституційного Суду¹.

Діяльність Конституційного Суду України складає тільки одну із частин складного конституційно-правового механізму забезпечення основних прав і свобод громадян України. Для того, щоб він міг більш ефективно виконувати свої завдання в цій сфері, необхідна більша узгодженість його дій з іншими державними інституціями, насамперед з органами суду і прокуратури, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, іншими органами і організаціями.

Надійшла до редколегії 06.10.97

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ПРАВА

А. ЗАЄЦЬ, канд. юрид. наук

РОЛЬ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ І ПРАВОВИХ ОЗНАК У ДЕФІНІТИВНІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРАВА

Множинність визначень права, що існує в юридичній літературі, залежить від множинності поглядів на походження права, джерела права, бачення природи його зв'язків з державою, а також від того, які сутнісні ознаки, особливості, риси права складають основу того чи іншого його визначення, яка сторона його як складного суспільного феномена досліджується.

Найбільш вагома причина розбіжностей у визначенні права полягає у тому, яка правова доктрина кладеться в основу такого визначення: природно-правова, нормативістська чи соціологічна. На сьогодні є чимало прихильників цих доктрин і в країнах, що належать до романо-германської правової сім'ї, і в країнах, що належать до сім'ї загального права.

В період формування традиції права на Заході панівною була теорія природного права, яка пропонувала розглядати право як модель людської поведінки, як правила належного, необхідного.

¹ Див.: *Боботов С. В.* Конституционный контроль в буржуазных странах: доктрина и практика//Сов. государство и право. 1989. № 3. С. 118; *Нудель М. А.* Конституционный контроль в капиталистических государствах. М., 1968. С. 7; *Черкес М.* Конституційний Суд в системі органів правової охорони Конституції//Право України. 1993. № 3. С. 6.